

УДК 342.573

Ю.С. ПАЛЄЄВА,
старший викладач кафедри права
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

РЕФЕРЕНДУМ – ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ ІНСТИТУТ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У статті розкрито поняття референдуму, історія його розвитку і становлення. Проаналізовано питання проведення референдуму на прикладах зарубіжних країн і безпосередньо України. Зазначається необхідність і важливість його існування.

Ключові слова: референдум, акт прямого народовладдя, демократизм, законодавство, конституція.

Актуальність теми полягає у тому, що акти прямого народовладдя виступають важливими джерелами сучасного конституційного права зарубіжних країн з демократичним режимом і безпосередньо України. Відповідні правові акти мають велике значення для більшості держав і націй, оскільки саме рішення референдумів у загальновищезначаній демократичній спосіб легітимізували незалежність багатьох країн світу, надали чинності їх конституціям, уладнали територіальні суперечки, вирішили питання адміністративних реформ та оптимізували їх адміністративно-територіальний устрій, визначили ставлення різних держав світу щодо участі в таких міжнародних організаціях, як ЄС, НАТО тощо [11, с. 4]. Але ступінь реального демократизму референдуму залежить від політичного режиму країни, існуючих політичних обставин та умов, за яких він проводиться.

У зв'язку з тим, що акти загальнодержавних референдумів стали доленосними не лише для України і багатьох інших держав світу, а також для утвердження конституційного права Європейського Союзу. Як відомо, саме ратифікація Лісабонського договору на повторному референдумі в Ірландії 2 жовтня 2009 р. зрушила з місця процес утвердження Лісабонської угоди, що набула чинності 1 січня 2010 р. і фактично започаткувала кодифікацію публічного права ЄС. Прикладом, коли рішення загальнодержавного референдуму докорінно змінило розвиток державотворення та правотворення, може бути всенародне голосування, яке відбулося 12 вересня 2010 р. у Туреччині з питань конституційної реформи. 57,8% виборців, а саме 21,7 млн громадян, підтримали зміни до 26 статей Конституції Туреччини 1982 р., що матиме своїм наслідком запровадження інституту омбудсмена, реформування системи правосуддя, зокрема Конституційного суду та Вищої ради суддів і прокурорів, позбавлення військових імунітету щодо судового переслідування цивільними судами, передачу повноважень з порушення справ про розпуск політичних партій від Апеляційного суду до парламенту тощо. Результати цього референдуму отримали високу оцінку ЄС, про що, зокрема, повідомив єврокомісар Штефан Фюле, відповідальний за питання розширення Євросоюзу. Він назвав цей референдум «кроком у правильному напрямі», який демонструє «стійку прихильність громадян Туреччини до реформ, які розширюють їх права та свободи» [12].

Основна **мета статті** – розглянути історію виникнення, становлення інституту референдуму, звернути увагу на інтенсивність використання в зарубіжних країнах.

© Ю.С. Палєєва, 2013

Прийнято вважати, що перший референдум було проведено 1449 р. у швейцарському кантоні Берні з питань фінансового становища цієї республіки. Символічно, що саме ця країна тримає першість щодо проведення референдумів із юридичними наслідками і нині. Так, лише за останню чверть століття у конфедерації їх було проведено декілька сотень [13].

Виклад основного матеріалу. Сьогодні поняття «референдум» міцно увійшло в наше життя, і, в першу чергу, це пов'язано з розширенням демократичних прав і свобод громадян. В.В. Комарова вважає, що референдум варто було б визначити як «форму безпосередньої демократії, змістом якої є волевиявлення встановленого законом числа громадян з будь-якого суспільно значущого питання, крім тих, які не можуть за законом бути винесені на референдум, що має вищу юридичну силу і обов'язковий для виконання органами, організаціями і громадянами щодо яких референдум має імперативний характер» [6].

На думку М.В. Двіка, під референдумом слід розуміти затвердження проектів нормативних актів, інших важливих рішень загальнодержавного або місцевого значення шляхом народного голосування.

Інший відомий правознавець Ю.М.Тодика вважав, що термін «референдум» означає голосування виборців, через яке приймається державне рішення чи рішення у сфері самоврядування і пропонував визначати референдум як політичний і правовий інститут, спрямований на розв'язання кардинальних проблем загальнонаціонального та місцевого значення.

У першій в Україні монографії, присвяченій референдумам, зокрема, «Референдуми в Україні: історія та сучасність» (2000) В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко визначили референдум як пріоритетну форму безпосередньої демократії, зміст якої полягає в прийнятті громадянами України нормативних положень Конституції, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного і місцевого значення шляхом голосування. Це ж визначення відстоюється правознавцями і у першому навчальному посібнику з виборчого права України. У першому в Україні навчальному посібнику з референтного права В.Ф. Погорілко та В.Л.Федоренко обґрунтовують, що визначення терміна «референдум» обов'язково повинно розкривати зміст цієї форми безпосередньої демократії і визначати її кваліфікуючі формально-юридичні ознаки з урахуванням таких положень: по-перше, референдум є однією з пріоритетних форм безпосередньої демократії, яка дає змогу трансформувати волю народу в державну, по-друге, референдум є самостійним інститутом конституційного права України, по-третє, зміст референдуму визначається окремими положеннями Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів загальнодержавного та місцевого значення, по-четверте, потенційними учасниками референдуму є громадяни України, наділені правом голосу, по-п'яте, рішення референдуму носять імперативний характер, не вимагають санкціонування з боку будь-якого державного органу і є обов'язковими для виконання, по-шосте, референдум вважається легітимним виключно за умови дотримання чинного законодавства України на всіх стадіях референтного процесу.

Інститутом безпосередньої демократії є також вибори, але під час виборів об'єктом є людина (кандидат у депутати чи на виборну посаду). При референдумі об'єктом волевиявлення є не людина (кандидат), а певне питання, з якого проводиться референдум – конституція, поправка до конституції, закон, законопроект, будь-яка проблема, що стосується міжнародного статусу відповідної держави, або внутрішньополітична проблема. Процедура виборів і референдуму відрізняються за способом визначення результатів голосування. При виборах вони можуть визначатися як за мажоритарною, так і за пропорційною системою, а при референдумі – тільки за мажоритарною. Суб'єктами ініціативи проведення референдуму є глава держави, парламент, уряд, органи місцевої влади (місцеві референдуми). Ініціативу проведення референдуму можуть виявляти також і виборці. Необхідна їх кількість і процедура ініціативи встановлюються законом.

Ініціатива референдуму може належати вищим органам держави (у Франції – президенту), певній кількості депутатів парламенту (в Угорщині – 50 депутатів), установленій законом кількості громадян (в Італії – 500 тис. підписів виборців) тощо. Місцеві референдуми проводяться, як правило, з ініціативи місцевих представницьких органів або групи виборців (у Білорусі – 10 % виборців певної території).

Розглянемо деякі приклади конституційного та законодавчого регулювання порядку призначення референдуму. Так, п. 5 ст. 19 Конституції Угорщини має таке формулювання:

«Національною Асамблеєю може бути призначено всенародний референдум. Прийняття закону про всенародний референдум вимагає двох третин голосів представників Національної Асамблеї». Конституція Словаччини ще докладніше регламентує це питання. Ст. 95 проголошує, що референдум оголошується президентом на вимогу не менше 350 тис. громадян або за рішенням Національної Ради не пізніше ніж через 30 днів після подання вимоги громадян або рішення Національної Ради. А п. 1 ст. 96 додає, що пропозиції щодо прийняття рішення Національною Радою про проведення референдуму можуть подавати члени Національної Ради або уряду.

У конституційній доктрині зарубіжних країн використовуються різні підстави для класифікації цього інституту безпосередньої демократії. Італійський учений П. Біскаретті ді Руффіа виділяє конституційні, законодавчі, міжнародно-правові та адміністративні референдуми. Наприклад, проведення конституційного референдуму передбачено ст. 89 Конституції Франції, ст. 166, 167, 168 Конституції Іспанії (для часткових змін Основного Закону необхідно, щоб проект конституційної реформи був схвалений більшістю у 3/5 голосів у кожній палаті Генеральних кортесів, а для повного перегляду Конституції цей проект повинен бути схвалений більшістю у 2/3 голосів кожної палати двічі та складом парламенту двох скликань). Предметом законодавчого референдуму може бути будь-який законопроект або закон, який набрав чинності. Розрізняють два види законодавчого референдуму – відхиляючий, який передбачає повне або часткове скасування тексту закону (ст. 75 Конституції Італії, ч. 2 ст. 89 Конституції Швейцарії) або стверджувальний (ратифікаційний) законопроект (ст. 11 Конституції Франції). Референдуми з міжнародно-правових питань проводяться з метою з'ясування волі виборчого корпусу при вирішенні важливих міжнародних питань. Такий вид набув широкого розповсюдження в останні десятиріччя. Так, згідно з Актом про референдум 1975 р. у Великобританії того ж року проведено загальнонаціональний референдум з питання членства у Європейському Економічному Співтоваристві, у 1986 р. в Іспанії було проведено референдум щодо перебування країни у НАТО. Такі референдуми передбачаються на рівні конституції і, відповідно, проводяться і в таких державах, як Данія, Ірландія, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швеція. Консультативний референдум використовується для виявлення громадської думки з того чи іншого важливого питання державного і суспільного життя. Наприклад, у Швеції консультативні референдуми проводилися з питань заборони спиртних напоїв (1992 р.), реформи пенсійного забезпечення (1957 р.), використання ядерної енергії (1980 р.).

За наступною класифікацією референдуму виділяють обов'язковий – це означає, що відповідне питання життя країни може бути вирішено тільки шляхом проведення референдуму і ніяк інакше. Перелік таких питань установлює Конституція (наприклад, форми правління, форми політико-правового устрою, принципів виборчої системи, у ряді країн з питання вступу держави в міжнародні співтовариства тощо), плебісцит означає голосування з питання про політичну долю держави або території, на якій вона розташована. Хоча в деяких країнах (Бразилія, Пакистан) плебісцитом називають будь-який обов'язковий референдум. Всенародне опитування (консультативний референдум) являє собою лише з'ясування думки виборців з будь-якого питання, що буде предметом розгляду в парламенті. Парламент ураховує думку виборців (а може і не враховувати) при прийнятті закону (вступ Швейцарії в ООН, вступ Іспанії в НАТО). З юридичної точки зору різниці між обов'язковим референдумом і плебісцитом немає [9, с. 113]. У обох випадках за підсумками голосування настають обов'язкові для органів влади правові наслідки. Рішення мають вирішальний характер і не підлягають затвердженню будь-яким органом. Наприклад, у квітні 1993 р. у Бразилії з ініціативи групи парламентарів-монархістів на референдум було винесено питання про форму правління. Абсолютна більшість громадян, що взяли участь у голосуванні, висловилися проти монархії, за збереження нині існуючої республіканської форми правління. Рішення мало остаточний характер.

Законодавство зарубіжних країн встановлює межі припустимого використання референдуму. На голосування виборців не можуть виноситися: питання надзвичайного і невідкладного характеру, що потребують спеціальних знань, питання, відповідь на які відома заздалегідь (наприклад, про зниження податків, підвищення заробітної плати тощо), питання бюджету, амністії, кадрові питання, питання про заходи для забезпечення суспільного порядку, здоров'я і безпеки населення.

Не може бути ініційовано призначення всеукраїнського референдуму щодо законопроектів з питань податків, бюджету, амністії [2].

Звернемо увагу на сучасні конституції і проаналізуємо досвід використання референдуму зарубіжними країнами. Конституційне право Франції передбачає широке застосування національних і місцевих референдумів. Референдум визначається як один із способів здійснення народом волевиявлення. Конституція безпосередньо визначає підстави й умови проведення референдумів. Необхідність проведення референдуму впливає також зі змісту ст. 53 Конституції, яка встановлює, що будь-яка зміна статусу тієї або іншої території (обмін, приєднання) не може бути дійсною без згоди зацікавленого населення. До питань проведення референдуму відносять організацію публічної влади, реформи в економічній і соціальній політиці та публічних службах, які здійснюють цю політику, ратифікація міжнародних договорів, що можуть відобразитися на функціонуванні державних інститутів, місцевий референдум можливий з питань поступки, приєднання або обміну територією держави, а також у разі об'єднання комун [4].

Діюча Конституція Швейцарської Конфедерації містить спеціальну главу «Ініціати́ва і референдум», норми якої закріпили зміст і процедуру проведення референдуму. Відповідно до Конституції референдуми поділяються на обов'язкові і функціональні. Це означає, що відповідне питання життя країни може бути вирішене тільки шляхом проведення референдуму. Коло таких питань зазначено у Конституції, це перегляд Конституції, приєднання до організацій колективної безпеки або до національних співтовариств, оголошення терміновими федеральних законів, що позбавлені конституційної основи, і тривалість дії яких перевищує один рік. Факультативний референдум може проводитися з питань прийняття, схвалення або зміни федеральних законів або постанов, а також схвалення міжнародних договорів що мають невизначену тривалість дії, не можуть бути денонсовані. Рішення має рекомендаційний характер. На кантональному рівні референдум поширений ще більше, ніж на федеральному [4].

Референдум передбачено Основним законом Італії на випадок зміни територіальних меж усередині держави: при злитті існуючих областей і створенні нових областей за пропозицією комунальних рад, що представляють не менше третини зацікавленого населення. При відділенні провінцій і комун від однієї області і приєднанні до іншої в межах області вирішується доля нових комун, можуть змінюватися їхні межі та назви.

Зазначимо, що референдум не є універсальним інститутом. У Нідерландах, наприклад, він не використовувався жодного разу. Не використовується референдум у багатьох мусульманських країнах.

Проналізувавши досвід зарубіжних країн, звернемося до історії становлення референдуму. Інституціоналізація референдумів у конституційному праві зарубіжних країн має тривалу історію. Зокрема, в Австралії, США та Швейцарії конституювання референдумів відбулося після широкого використання такої форми безпосередньої демократії в цих країнах як на місцевому, так і загальнодержавному рівнях. Після успішної апробації референдуми були закріплені в Конституції Швейцарії 1874 р., Конституції Австралії 1900 р., а також у конституціях окремих штатів США. У період між двома світовими війнами референдуми закріпили конституції багатьох держав Європи, зокрема Австрії, Ірландії. Після Другої світової війни інститут референдуму був закріплений у конституційних актах більшості країн світу. Так, механізм організації та проведення референдумів закріпили конституції Болгарії 1991 р., Македонії 1991 р., Словенії 1991 р., Угорщини 1989 р., Азербайджану 1995 р., Казахстану 1995 р., Таджикистану 1994 р., Естонії 1992 р. та ін. Детальна інституціоналізація референдумів у Іспанії визначена в органічному законі від 18 січня 1982 р. «Про регулювання різноманітних видів референдуму», у ФРН – у законі «Про процедуру референдуму, народної ініціативи і народного опитування, що проводяться згідно зі ст. 29 абзац 6 Основного Закону» від 29 липня 1979 р. та у «Положенні про об'єднання Німеччини» від 31 серпня 1990 р.

У ряді держав референдум має бути проведено на вимогу певної кількості виборців (петиційний референдум). Зокрема у Білорусі референдум призначається президентом на пропозицію не менш як 450 тис. виборців. У Словаччині проведення референдуму оголошує президент на пропозицію парламенту і на вимогу 350 тис. виборців. Інститут петиційного референдуму встановлений у конституціях Італії, Киргизстану, Латвії, Литви, Словенії, більшості штатів США, Швейцарії та деяких інших держав.

Всесвітня практика проведення референдумів, однак, засвідчує, що вони часто виконуються не лише як безпосередня форма реалізації народного суверенітету, але і як засіб легітимізації антинародних або неоднозначних з погляду демократії рішень. Наприклад, референдуми 1933, 1934 і 1939 років у Німеччині, референдум 1947 р. в Іспанії, референдуми 1978, 1980 і 1998 р. у Чилі. Так за допомогою інституту прямої демократії проклав собі дорогу до необмеженої влади Адольф Гітлер, якому 89,9% німецьких виборців під час референдуму 19 серпня 1934 р. надали надзвичайні повноваження. Він неодноразово звертався до населення своєї країни за підтримкою і завжди її отримував. Це дозволило йому всупереч міжнародним договорам приєднати до Німеччини Рейнську область, Сілезію, Рур, Судети.

Заслугує на увагу референдум щодо проекту нової Конституції Франції, проведений з ініціативи Шарля де Голля у вересні 1958 р., який поставив хрест на історії парламентської Четвертої республіки і відкрив шлях П'ятій республіці. Завдяки ще одному референдуму у 1962 р. де Голль домогся прямих загальних виборів президента. Однак навіть розумний авторитаризм генерала, який допоміг повоєнній Франції стати на ноги, не вберіг країну ні від глибоких потрясінь 1968 р., ні від вотуму недовіри і його відставки у 1969 р. [13].

Термін «референдум» з'явився вперше в обігу в XIV ст. у зв'язку з діяльністю новоутвореного сейму Швейцарського Союзу. Швейцарський вчений А. Дюнан так пояснював появу цього терміна: «У старій Швейцарії засідання Сейму були нерегулярними ... представники союзних земель були не депутатами в нинішньому розумінні цього слова, а послами, які вели справи від імені своїх урядів. Коли з'являлися такі справи, відносно яких у послів не було повноважень, то рішення щодо них приймалося «ad referendum», тобто «для доповіді... тобто влади земель не були пов'язані «рішенням Сейму». Отже, спочатку термін «референдум» означав «те, що має бути повідомлено». Сучасного значення він набув значно пізніше. Зокрема Л. Дюгі визначав референдум як пряме правління народу, а К. Каутський – як право народу за певних умов виносити на всенародне голосування проекти народного представництва. Як бачимо, під референдумом учені розуміли народне голосування щодо законопроекту, прийнятого парламентом, після якого законопроект набував сили закону. У наш час цей термін означає голосування виборців, за допомогою якого приймаються державні або самоврядні рішення. Прийняте шляхом референдуму рішення вважається рішенням народу, а його юридична сила нерідко вище юридичної сили законів, прийнятих парламентом.

Таким чином, референдум – це спосіб прийняття офіційних рішень шляхом проведення голосування виборців з питань, встановлених конституцією або законодавством. Звичайно, референдум є загальноновизнаною і перспективною формою безпосередньої демократії, яка забезпечує народу відповідної країни безпосередню участь у вирішенні найважливіших питань державного і суспільного життя. Але до підготовки та проведення референдумів потрібно ставитися з усією відповідальністю усім суб'єктам конституційно-правових відносин. Інколи мають місце факти (наприклад, у 1996 р. у Польщі при проведенні референдуму з питань загальної приватизації), коли референдуми готуються недбало. Мабуть не випадково проведені у цій же країні у 1993 р. соціологічні дослідження показали, що у поляків потреба в участі в управлінні є невисокою: 86% респондентів вважають за краще, щоб ними управляли, ніж управляти самим.

За нових часів референдум було уперше проведено 1780 р. у північноамериканському штаті Массачусетс, а починаючи з середини XIX ст. цей інститут було прийнято у більшості штатів США і в Швейцарії. Характерно, що й сьогодні в Сполучених Штатах проводяться тільки місцеві референдуми на рівні штатів, адміністративно-територіальних одиниць та міст. У Швейцарії референдуми проводяться як на місцевому рівні, так і на рівні федерації. Наприкінці XIX ст. референдум було запроваджено в окремих штатах Австралії, а згодом – і в межах усієї країни.

Досить поширеним став референдум у XX ст. Його проведення було передбачено рядом конституцій європейських держав, прийнятих у період між світовими війнами. Зокрема, це стосується чинних конституцій Австрії та Ірландії. Ще частіше про цей інститут згадується у новітніх основних законах: Данії, Іспанії, Італії, Франції, ФРН (на рівні федерації

та суб'єктів), Швеції, Японії. Організація референдумів передбачається конституціями майже всіх центрально- і східноєвропейських держав, а також держав, що утворилися на території колишнього СРСР. Нарешті, інститут референдуму широко відомий конституційній практиці країн, що розвиваються.

У Радянському Союзі інститут референдуму юридично існував з 1977 р.: відповідно до ст. 5 і 108 Конституції СРСР найбільш важливі питання життя держави могли ставитись на всенародне голосування (референдум), закони могли бути винесені на референдум рішенням Верховної Ради СРСР. Фактично ж референдуми не проводились. Винятком є проведення 20 січня 1991 р. загальнокримського референдуму, за результатами якого Верховна Рада УРСР прийняла Закон України «Про поновлення Кримської АРСР». 12 лютого 1991 р. єдиний, перший і останній всесоюзний радянський референдум, проведений у березні 1991 р. з питання про збереження Союзу РСР як оновленої федерації, залишив по собі досить тяжке та неоднозначне враження [13].

Новітня історія вітчизняних загальнонаціональних референдумів бере свій початок від референдуму 1 грудня 1991 р., який було призначено Верховною Радою Української РСР на підставі Закону Української РСР «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р. Попри певні сумніви у долі всенародного голосування, його результати були більш ніж переконливими – 90,3% громадян Української РСР проголосували за Акт проголошення незалежності України. Переконливі результати голосування сприяли тому, що, починаючи з 1 грудня 1991 р. по 31 січня 1992 р., Україну як суверенну незалежну державу визнали понад 100 країн.

Після здобуття Україною незалежності та проголошення курсу на побудову громадянського суспільства і правової держави розпочався новий етап в історії референдумів нашої країни. Перший референдум на теренах незалежної України було проведено, як уже зазначалося, 1 грудня 1991 р. Конституція України 1996 р. закріпила референдум на принципово нових засадах. По-перше, вона визначила пріоритетність безпосередньої демократії, передбачивши, що «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії», а по-друге, встановила основні засади конституційного та законодавчого референдуму, що ми вже зазначали вище.

Отже, згідно із Законом України «Про всеукраїнський референдум» всеукраїнський референдум є однією з форм безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України (далі – громадяни) рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування в порядку, встановленому цим Законом. За предметом всеукраїнський референдум може бути: про схвалення нової редакції Конституції України, внесення змін до Конституції України, скасування, втрату чинності чи визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України (конституційний референдум), про зміну території України (ратифікаційний референдум), щодо прийняття чи скасування закону України або внесення змін до чинного закону України (законодавчий референдум), з будь-якого питання за винятком тих, щодо яких референдум не допускається згідно з Конституцією України (загальний референдум).

В.Ф. Погорілко підкреслює, що всеукраїнський референдум дістав правове закріплення спочатку в Законі України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р., а згодом у Конституції України 1996 р., але не увійшов у повсякденне політичне життя України, а залишився разовою історичною подією. Спроби провести всеукраїнський референдум у 1992, 1993, 1996 та 1998 р. виявилися марними. Однією з причин такої ситуації є малодослідженість правової природи всеукраїнського референдуму. В Україні поки що відсутня цілісна концепція всеукраїнського референдуму. До того ж Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р., який відіграв свого часу важливу суспільну роль, застарів і не відповідає чинній Конституції. Досвід проведення всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. та ініціювання проведення всеукраїнських референдумів 1992, 1993, 1996, 1998 та 1999 р. не дістав належного наукового аналізу і залишається неузгаленим.

Виключно важливими є проблеми, пов'язані із соціологічним забезпеченням проведення референдумів, які потребують свого розв'язання, а саме: 1) постановка під час рефе-

рендуму запитань, стосовно яких у народі не вироблено певної позиції, коли люди не знають, за що мають голосувати. Це дає можливість використовувати референдум певним політичним силам у своїх цілях; 2) проблема формування питання (питань), які виносяться на референдум. Історія їх проведення у світі і нашій країні сповнена прикладів, коли тільки за рахунок «правильної» постановки питання організатори референдуму домагалися поставлених цілей, нерідко навмисне заплутуючи населення, що бере участь у ньому; 3) багатозначність постановки питання референдуму або комбінації в одному питанні кількох. Це не дозволяє мати однозначну відповідь на поставлене питання; 4) специфіка референдуму не як механізму виявлення волі народу, а підходу до аналізу стану громадської думки на певний період. Проблема в тому, що на відміну від голосування, де виборці обирають певного політика або партію, в процесі референдуму опитування населення є не простим виявленням волі народу, а аналізом стану громадської думки з конкретної проблеми в певний період.

Найкращим виходом із такої ситуації в ході підготовки і проведення референдуму повинна стати обов'язкова участь соціологів, що має забезпечити коректну постановку питань у бюлетенях для референдуму, професійну інтерпретацію даних всенароднього опитування, що саме й уможливить уникнення ймовірних викривлень, зокрема й спроб різноманітних політичних сил привнести до організації референдумів свої політичні інтереси [10].

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст. 44). – Харків: Фоліо, 2007.
2. Закон України «Про всеукраїнський референдум» [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>
3. В.Ф. Погорілко. Референдуми в Україні: історія та сучасність: монографія / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К.: Ін-т держави і права НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kul.kiev.ua/praci-2000-roku/v.f.-pogorilko-v.-l.-fedorenko.-referendumi-v-ukrajini-istorija-ta-suchasnist-monografija.-k.-in-t-dergavi-i-prava-nan-ukrajini.html>
4. Конституции государств Европы: В 3-х т. // под общей ред. и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л. А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – 824 с.
5. Референдуми в Європейському Союзі / О.Д. Чебаненко, О.Ю. Гришук, Н.В. Колодяжна, А. Євгенєва; за ред. Д.С. Ковриженка. – К.: ФАДА, ЛТД, 2007. – С. 22.
6. Комарова В.В. Референдумный процесс в Российской Федерации / В.В. Комарова. – М., 2004. – С. 35.
7. Погорілко В.Ф. Референдне право України : навч. посіб. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2006. – С. 67.
8. Кривенко Л.Т. Конституційні основи референдуму. Проблеми демократизації // Віче. – 2001. – № 2. – С. 78–95.
9. Ріяка В.О. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / В.О. Ріяка. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
10. Паламарчук М. Всеукраїнський референдум у політичній системі України / М. Паламарчук // Право України. – 2005. – № 5. – С. 42–44.
11. Федоренко В. Вибори і демократія. Рішення всеукраїнського референдуму та їх юридична природа: проблеми конституційної теорії та практики / В. Федоренко. – 2010. – №4(26). – С. 4–9.
12. Єврокомісія привітствует результати референдуму в Турції [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.dzd.ee?id=312134>
13. Референдум як спосіб здійснення безпосередньої демократії / Г.Я. Буртяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11274.html>

В статье раскрываются понятие референдума, история развития и становления. Анализируются вопросы проведения референдума на примере зарубежных стран и непосредственно Украины. Указывается необходимость и важность его существования.

Ключевые слова: референдум, акт прямого народовластия, демократизм, законодательство, конституция.

The article discloses conception of referendum, history of development and establishment. Analyses proposition of implement in example of foreign state. Assign necessity proposition of implement.

Key words: referendum, democracy, legislation, constitution.

Одержано 21.01.2013.